

אוכלוסיה גדולה של חומעת החוף *Rumex maritimus* נמצאה בשורק התחתון

עופר הוכברג - ש.ל.פ מעבדה חקלאית, גבעת ברנר, ofer_h@gbrener.org.il

אורי מורן - "מורן ייעוץ ופיתוח", moranot@netvision.net.il

לירן וקיל - סוקר צמחיה, מסייע לבנק הגנים, מכון וולקני בית דגן

עמיר פז - חלקת מקלט בגן לאומי חוף השרון, amirpaz66@gmail.com

דרור מלמד - nivnav@012.net.il

פורסם: 20.8.2017

ריכוזים מרשימים של **חומעת החוף** *Rumex maritimus* נמצאו לאחרונה בפשטי הביצה של נחל שורק התחתון מצפון לכביש פלמחים. בית הגידול הוא שקעים לחים, שם הצמחים גדלים בכתמי אוכלוסיה צפופה (למשל ב.נ.צ 175451/649436; 174356/649566) אך נמצאו גם פרטים בודדים בתעלות ניקוז חקלאיות (ב.נ.צ 175097/649272). האוכלוסיות נמצאו במסגרת סקר צמחיה שבוצע עבור רט"ג בנחל שורק תחתון בין השנים 2013 ו-2017.

תמונה 1. מפת השטח בו נמצאו האוכלוסיות העיקריות של חומעת החוף (הריכוזים מוקפים בקו צהוב)

בית הגידול הינו על פי רוב קרקע ביצתית, בעיקר גרומוסול כהה הידרומורפי, המשותף לתשתיות רבות של פשטי ביצה קדומים ושולוליות חורף מבודדות ברחבי פלשת, ובכללם בשפך השורק. כמו כן הצמח גדל גם ברצועות חול לח מעורב בטין נחלים, המתקיימות במעלה השפך, ברמת מליחות קלה המושפעת מחדירת מי הים. בכתמים הגדולים של אוכלוסיות **חומעת החוף** בביצת השורק המזרחית שולטים צמחי **חרדל השדה, חרדל לבן, חוח עקוד, חפורית מוזרה לכיד הנחלים**, רובם מינים רודראליים, שכנראה השתלטו ברבות השנים על חברות הצומח המקוריות של הביצה המופרת, עקב נסיונות עיבוד חקלאי חוזרים ונשנים. **חומעת החוף** משגשגת היטב בסביבתם ולעתים אף שולטת בשטח ועולה בגובהה על חלק מהמינים הרודראליים שבשכנותה. בתחום הגן הלאומי שורק (נ.צ. 649696 / 174048) בשטח הביצה הקדומה, הכוללת את התעלה, בוראו כ-30 דונם של עצי אקליפטוס לטובת שיקום צמחייה מקומית של בית גידול לח, שסבלה עשרות שנים מהצללת העצים. במהלך חורף 2017, זמן קצר לאחר כריתת האקליפטוסים נתכסה השטח בצומח עשיר, שכלל מינים כמו **סמר הפרקים, תלתן הביצות** ועוד. ברחבי השטח עלו גם עשרות רבות של צמחי **חומעת החוף**, שהגיעו בחלקם לממדים עצומים, עד לגובה של 2.5 מטר (תמונה 2). עוצמת השגשוג של **חומעת החוף** בלטה השנה במיוחד בסביבת תעלת ההקלה, המזרימה עודפי מים מותפלים לשורק, בחלקים המערביים של ביצת רובין,

תמונה 2 (מימין) - פרט גדול-ממדים של חומעת החוף. צילם: עופר הוכברג ©
 תמונה 3 (משמאל) - כתם חלודי רחב ידיים, משתרע על פני שטח של כ-350 מ"ר, בשוליים המזרחיים של ביצת השורק. בקטע זה של הביצה, יוצר הכיסוי הקמל של הצמח, חגורה היקפית ברוחב 15 מטרים לערך. צילם: עופר הוכברג ©
לצפייה מיטבית - לחצו על התמונות

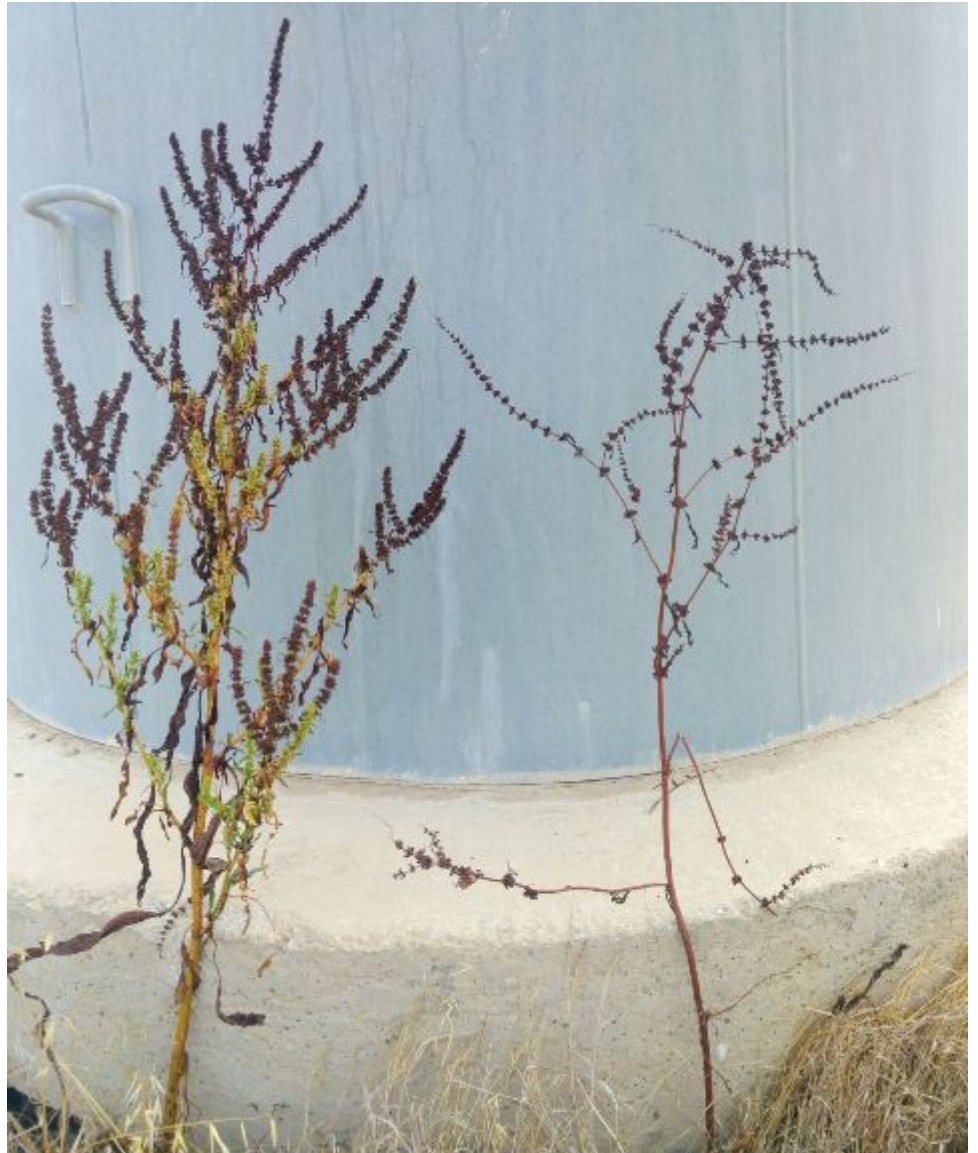
מצב הצמחים המתייבשים בביצות השורק בחודש יולי ובית הגידול, דומים מאוד למצב הצמחים באותה עונה ולבתי הגידול שדווחו בעבר מהשרון. למיטב ידיעתנו, אוכלוסיית השורק, המונה מאות רבות של פרטים, היא הגדולה ביותר שנמצאה עד כה בארץ. בסוף חודש יולי 2017 נספרו בביצת השורק כ-15 מקבצים שבכל אחד מהם עשרות צמחי **חומעת החוף** בשלב קמילה ושתי אוכלוסיות משמעותיות שהשתרעו על פני 250-350 מ"ר כל אחת (תמונה 3).

לפני כשנה דווח ב"כלנית" על מציאת **חומעת החוף** בגדות נחל אלכסנדר ובקרבת בריכת יער ליד חדרה ותוארו ההבדלים בינה לבין מין קרוב - **חומעה משוננת** *Rumex dentatus* (מלמד, פרגמן-ספיר ובאומוול, 2016). כמו כן, נדונה השאלה האם המין אקראי או שהוא מקיים אוכלוסיות יציבות בישראל. לאור המציאות שתוארו אז, הוסק כי הצמח מתקיים ושורד באוכלוסיות קבועות לאורך שנים במישור החוף. המציאה הנוכחית מעידה על כך שהמין מצוי יותר ממה שהיה מקובל עד כה.

אנו משערים שעל פי התצפיות שרוכזו עד כה על מין זה בארץ, ריכוזי הצמחים שבביצת השורק הם כפי הנראה אוכלוסיות קצה דרומיות. את היעדרה של **חומעת החוף** מהמערכות של נחלים דרומיים יותר - נחל לכיש ודרומה, ניתן להסביר בכך שאלה היו מערכות של נחלי אכזב שלא יצרו ביצות כמו נחלי האיתן שמנחל שורק וצפונה.

כמו בנחל אלכסנדר, גדלה באותו בית גידול בשורק בכפיפה אחת עם **חומעת החוף** גם **חומעה משוננת**, במאמר של מלמד, פרגמן-ספיר ובאומוול (2016) צוינו כמה הבדלים בין שני המינים ועליהם נוסיף כאן כמה נוספים, המסייעים להבחין ביניהם:

- צפיפות דורי התפרחת: על-פי רוב ב**חומעת החוף** דורי התפרחת מצטופפים לקראת ראש התפרחת ובמראה כללי נראה עמוד התפרחת דחוס (אם כי קיימים פרטים בהם תכונה זו אינה ניכרת), בעוד שב**חומעה משוננת** הדורים מרווחים יותר (תמונה 4).
- ב**חומעת החוף** עוקצי הפרחים ארוכים יותר מאלו של **חומעה משוננת**, כפופים כלפי מטה אל ציר התפרחת, בעוד שבאחרונה הם אשונים וכמעט ניצבים לציר. בנוסף, על פי רוב מספר הפרחים בדורי התפרחות ב**חומעת החוף** גדול מזה שב**חומעה משוננת**.
- **חומעה משוננת** שכחה בבית הגידול, אך דגם פיזורה דליל והפרטים בודדים ומרוחקים זה מזה. לעומתה, **חומעת החוף** גדלה לעתים קרובות באוכלוסיות צפופות מאוד ורבות פרטים, לעתים כדי יצירת שלטון בנוף הביצה, הבולט במיוחד בשלב הקמילה בגוון חום חלודי כהה.
- צמחי **חומעת החוף** חסונים ובתנאים טובים עשויים להגיע לגובה ניכר, עד 2 מטרים ויותר. בפרטים מפותחים במיוחד של **חומעת החוף**, שגדלו על שפת תעלת ההקלה שבשפך השורק, הגיע קוטר שרביטי הפריחה קרוב לבסיס הצמח, לכ-3.5 ס"מ. לעומת זאת, גובה עמוד הפריחה המרכזי של **חומעה משוננת** אינו עולה בדרך כלל על 70-80 ס"מ ועובי סמוך לבסיסו דק בהרבה ובמרבית הפרטים, אינו עולה על 1 ס"מ (תכונה הנשמרת גם במקומות משופעים במים עד לאביב המאוחר).
- שני המינים החד-שנתיים הללו נובטים במקביל, אך מהלך הגידול שונה, בהתאם לקצב הנסיגה האביבית של מי הצפות החורף בביצות במהלך החורף והאביב המוקדם: **חומעה משוננת** מצמיחה גבעולי פריחה בגובה 45-65 ס"מ בשלהי מרץ. במהלך אפריל-תחילת מאי, הפירות כבר מבשילים ומשחימים בהדרגה לקראת קמילה, בהתאם למיקומם משולי הביצה אל מרכזה, שם הם לעתים ירוקים עד אמצע יוני. לאחר מכן, רוב הפרטים באוכלוסיה משחימים ומתייבשים. בתקופה זו צמחי **חומעת החוף** עדיין משגשגים. ביולי רוב הפרטים של **חומעה משוננת** קמלו והיו מכוסים חלקית במיני ביצה אחרים כגון: **מלוח דייזיס**, **אסתר מרצעני**, **לכיד הנחלים**, **כף-אווז ריחנית** ו**שנית גדולה** וכן נמצאו בצל הנוף המפותח של צמחי **חומעת החוף**.

תמונה 4. תפרחות של **חומעה משוננת** (מימין) ו**חומעת החוף** (משמאל) - ההבדלים בצפיפות דורי הפירות בולטים לעין. צילם: עופר הוכברג ©

מציאת הפרטים המרובים באתר נוסף במישור החוף מחזקת את השערתנו כי המין יציב בישראל ויתכן כי הוא נפוץ משהערכנו בשעתו. בהחלט ייתכן, כפי שהוזכר בעבר, כי קושי בהגדרה בשדה גרם לרבים לזהות את המין כ**חומעה משוננת**. כדאי להזכיר בהקשר זה גם את דיווחו של נעם שגב על אוכלוסיה קטנה של **חומעת החוף** בקרקעית שלולית יבשה סמוך לקדומים בשומרון, ברום 390 מטר (נ.צ. 683016 / 216199), מנובמבר 2016 כהערת שוליים למאמר הקודם בכלנית.

גם במערכת נחל שורק שבאזור מישור החוף הפנימי נצפה הצמח במקומות נוספים, בריחוק יחסי מאזור החוף. דוגמאות לכך בנ.צ. 637245 / 179153 בשורק הראשי, ליד קדרון וגם בנ.צ. 640827 / 178321 בנחל גמליאל, מול מט"ש קולחין גיבעת ברנר. כבר

ב-2013-2014 ניצפו ריכוזים קטנים ופרטים בודדים של **חומעת החוף** במעלה השורק באיזור השפלה מול קיבוץ צרעה (נ.צ. 629512 / 195600). יציבותה באתר זה אושרה במועד ביקור נוסף שקיימנו במאגר התפעולי של רשות הניקוז בצרעה בחודש אוגוסט שנה זו (תמונה 5).

תמונה 5. חומעת החוף במאגר צרעה. צילם: עופר הוכברג ©

בנוסף, קיימות תצפיות מסופקות במין זה בעומק הרי יהודה, בערוץ השורק העליון, בסובב עמק הארזים, מעט מצפון למחלף מוצא (נ.צ. צפוני בערוץ 633752 / 216040 בגובה 569 מ' ועד נ.צ. דרומי 633558 / 215769 בגובה 565 מ'), אותן נחזור ונבדוק שוב באביב 2018. בכל האתרים הללו נמצאה גם **חומעה משוננת**, אף כי בנדירות לעומת שכיחותה בשורק התחתון ובעיקר בשפך הנחל.

ולסיום, הסתייגות: עם כל האמור לעיל והתאמת הסימנים המגדירים כעיקריים לזיהוי **כחומעת החוף**, איננו שוללים קיום מעברים בין המינים ויתכן כי האוכלוסיות של הצמחים החסונים שלפנינו (ואלו שתוארו לאחרונה מהשרון) הן של צמחים בני כלאיים. בפלורה פלסטינה לא תוארו פרטים גבוהים וחסונים כל כך, וניתן להניח שהאוכלוסיות של **חומעת**

החוף במישור החוף הללו לא נעלמו מעיני החוקרים בזמנם. ייתכן ששגשוגן הנוכחי והופעת צמחים חסונים וגבוהים המובחנות מורפולוגית היטב **מחומעה משוננת** הן תוצאה של הרס בתי הגידול והפרת האיזון האקולוגי בהם.

ספרות:

מורן א והוכברג ע 2015 סקר בוטאני בתעלת ההקלה ובביצת השורק, רט"ג.

[מלמד ד פרגמן-ספיר א ובאמוול ז 2016 חומעת החוף הנדירה נמצאה בשני אתרים במישור החוף. כלנית 3.](#)

Zohary M 1966 Flora Palaestina- Part One, Eqisetaceae to Moringaceae, The Israel Academy of Sciences and Humanities, Jerusalem.

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: הוכברג ע מורן א וקיל ל פז ע וחבריהם 2017 אוכלוסיה גדולה של חומעת החוף *Rumex maritimus* נמצאה בשורק התחתון, חדשות בוטניות, כתב-עת "כלנית" מספר 4

[אוכלוסיה גדולה של חומעת החוף *Rumex maritimus* נמצאה בשורק התחתון](#)